

## 9η Διδακτική Ενότητα Η αλληγορία του σπηλαίου: η παιδεία

### Κείμενο αναφοράς: Πλάτων, Πολιτεία 518b-519a

#### Ετυμολογικά και ομόρριζα στη νέα ελληνική

• **δει, ἔδει < δεῖ:** δέον, δεόντως, δεοντολογία, δεοντολογικός, δέηση, δεητικός, αδέητος, ενδεής, ένδεια.

• **εἶπον, λόγος < λέγω < λεγ-, και Fερ - πχ: Fερ - και με μετάθεση Fρε- > Fe - Fρε - κα > Fe-Fρη-κα > εἶρηκα. π.χ: Fρε-θήσομαι με τροπή του -F- σε δασεία και έκταση του -ε- σε -η- > ῥηθήσομαι π.χ: ἔ - Fρέ -θην με αφομοίωση του -F- σε ρ > ἔρρηθην και με έκταση του -ε- σε -η- ἔρρηθην:** έπος, επικός, επύλλιο, καλλιέπεια, αμετροεπής, αμετροέπεια, λεκτικός, λέξη, λεξικό, λέσχη, λήμμα, λογάς, λογικός, λόγος, λογύδριο, ορθοεπής, ρήμα, ρήση, ρήτορας, ρητός, ρήτρα, φιλόλογος, γεωλόγος.

• **νομίσαι < νομίζω < νόμος < νέμω (θ. νομίδ- + πρόσφυμα j + κατάληξη -ω > νομίδjω > νομίζω):** νόμισμα, νομισματικός, νομισματοκοπείο, νομισματοκόπτης, νόμος, νομή, νομικός, παράνομος, παιδονόμος, Νέμεση, διανομέας, διανομή, κατανομή, απονομή, αστυνομία, αστυνομικός, αστυνόμος, παρανομία, παράνομος, υπόνομος, ανομία, οικονομία, οικονόμος, χειρονομία, αυτονομία, αυτόνομος, ταξινόμηση, εξοικονόμηση, νομοθέτης, νομοθεσία, νομοταγής, νομομαθής, σύννομος, νομάς.

• **ἀληθῆ < ἄ- (στερ.) + λήθη:** λάθρα, λάθος, λαθεμένος / λανθασμένος, αλάθητος, αλήθεια, αληθής, αληθινός, αληθοφανής, λαθραίος, λαθροβίος, λαθρέμπορος, λαθρεμπόριο, λαθρεπιβάτης, λαθραναγνώστης, λαθροθήρας, λαθροκυνηγός, λαθροχειρία, λήθη, λησμονιά, λημοσύνη, αλησιμόνητος, λήθαργος.

• **παιδείαν < παῖς:** παῖδεμα, παιδεμός, παῖδευση, παιδευτικός, παιδί, παιδιαστικός, παιδικός, παιδικότητα, παιδιόθεν, παιδίσκη, παιδοκτόνος, παιδομάζωμα, παιδονόμος, παιδότοπος, παιδοχειρουργική, παίκτης, παιχνίδι, παλμπαιδισμός, παλιόπαιδο, παραπαιδεία, στερνοπαῖδι, ψυχοπαῖδι, απαίδευτος, απαίδευτος, διαπαιδαγώγηση, εκπαίδευση, εκπαιδευτήριο, εκπαιδευτής, εκπαιδευτικός, κολεγίόπαιδο, μοναχοπαῖδι, ομορφόπαιδο, παιδαγώγηση, παιδαγωγικός, παιδαγωγός, παιδαριώδης.

• **ἐπαγγελλόμενοι < ἐπὶ + ἀγγέλλω:** άγγελος, εξάγγελος, αγγελία, αγγελιαφόρος / αγγελιοφόρος, αγγελτήριο, άγγελμα, διάγγελμα, παραγγελία, παράγγελμα, επαγγελία, επάγγελμα, επαγγελματίας, Ευαγγέλιον, Ευαγγελιστής, Ευαγγελισμός.

• **φασί(ν), ἔφη, φαμέν < φημί (θ. φη-, και φᾶ- με ετεροίωση φω-):** φήμη, φωνή, άφατος, αφασία, αποφαιτικός, καταφατικός, κατάφαση, αφαιικός, προφήτης.

• **ἐνούση, ἐνούσαν, ἐνούσαι (ἐν + εἰμί), εἶναι, ὄν, ὄντος, ὄντι, οὔσα < εἰμί (ρ. ἐσ-, μι- κατάληξη με αφομοίωση > ἐμ-μί με απλοποίηση και αντέκταση > εἰμί):** ανούσιος, άπόν, απουσία, εξουσία, εξουσιαστικός, επουσιώδης, εσθλός, ετυμολογία, ετυμολογικός, έτυμον, ομοούσιος, ον, οντολογία, οντολογικός, όντως, ουσία,

ουσιαστικός, ουσιώδης, (το) παρόν, παρουσία, παρουσιαστικό, περιουσία, περιουσιακός, περιούσιος, τώνοντι.

• **ψυχῇ, ψυχῆς < ψύχω (= πνέω, φυσώ):** ψυχικός, ψυχισμός, ψύχωση, ψυχαγωγία, ψυχίατρος, ψυχασθενής, ψυχραιμία, ευψυχία, αναψυχή, αναψυκτήριο, ψύχος, ψυχρός, ψύχρα, ψυχρότητα.

• **ἐπιστήμης < ἐπίσταμαι < ἐπὶ + ἵσταμαι:** επιστήμη, επιστημολογία, επιστήμονας, επιστημονικός, επιστημονισμός, επιστημοσύνη, επιστητό.

• **ἐντιθέναι, ἐνετιθέντες < ἐν + τίθημι (θ. θη-, θε-):** θέμα, θέση, θετός, θετικός, θήκη, θημωνιά, ανάθεση, ανάθημα, αναθηματικός, αντίθεση, αντίθετος, αντιθετικός, απόθεμα, απόθεση, αποθήκη, αποθετικός, έκθεμα, έκθεση, έκθετος, επίθεμα, επίθεση, επιθετικός, μετάθεση, μεταθετός, νομοθέτημα, νομοθεσία, νομοθετικός, νομοθέτης, θεμέλιο, θεμελιωτής, θεμελίωση, θεμελιακός, θεμελιώδης, θέμις, θεμιτός, θεσμός, θεσμοθέτης, θεσμοθέτηση, θεσμικός, υποθήκη, υποθηκοφύλακας, θεματοφύλακας.

• **ὀφθαλμοῖς, ὄψιν, ὄμμα, ὄραν < ὀράω-ω (Forá-> ὀρά-π.χ: Forá-ω και με δάσυνση του -F- > ὀράω Fe- Forá-κα με δάσυνση του α' F και αποβολή του β' > ἑ- ὄρα-κα και με ἑκταση > ἑώρακα. ὁπ- π.χ: ὁπ - σομαι > ὄψομαι):** ὄραση, ορατός, ορατότητα, αόρατος, αδιόρατος, διορατικός, διορατικότητα, ενόραση, ενορατικός, ὄραμα, οραματιστής, ὄψη, οπτικός, οπτική, ἀποψη, προοπτική, προοπτικός, ἀπρόοπτος, πρόσοψη, προσόψιο, περίοπτος, κάτοψη, διόπτρα, διοπτροφόρος, ὑποπτος, υπερόπτης, υπεροψία, υπεροπτικός, μέτωπο, μετωπικός, ἀντιμέτωπος, προσωπεῖο, πρόσωπο, προσωπίδα, προσωπικός, πρεσβυωπία, πρεσβυωπικός, μυωπία, μυωπικός, οφθαλμός, οφθαλμίατρος, οφθαλμιατρεῖο, ἐξόφθαλμος, οφθαλμαπάτη, μονόφθαλμος.

• **σημαίνει < σημαίνω:** σήμα, σήμαντρο, σημείο, σημειωτόν, σημαντήρας, σήμανση, σημαντικός, σημασία, ἀσήμαντος, παράσημο, παρασημοφορία, σηματοδότης, ἐπισήμανση, ἐπίσημος, ἀνεπίσημος, ἔνσημο, πρόσημο, ταυτόσημος, ἐπισημότητα, δίσημος, ἀμφίσημος, διάσημος, ἄσημος, ορόσημο, γραμματόσημο, γραμματοσήμανση, ἐθνόσημο.

• **δύναμιν, δυνατόν, δυνατή < δύναμαι:** δύναμη, ἀδύνατος, ἀδύναμος, δυνάστης, δυναστεία, δυνατός, δυναστικός, δυναμικός, δυνητικός, ισοδύναμος, παντοδύναμος, πολυδύναμος, μεγαλοδύναμος.

• **ὄργανον < ἔργον:** ἄεργος, ἀνενεργός, ἀνεργία, ἄνεργος, ἀπεργία, ἀπεργός, δημιούργημα, δημιουργός, διεργασία, ἐνέργεια, ἐπεξεργασία, ἐργαλεῖο, ἐργασία, ἐργασιοθεραπεία, ἐργασιομανής, ἐργαστήριο, ἐργάτης, ἐργατικός, ἐργατικότητα, ἐργατοπατέρας, ἐργατοῦπάλληλος, ἐργατοῦρα, ἔργο, ἐργοδηγός, ἐργοδότης, ἐργόχειρο, κακούργημα, κακούργος, καλλιέργεια, κωλυσίεργία, μεταλλουργία, μεταξουργία, μουσουργός, ξυλουργός, ὄργανο, ὄργιο, πανούργος, πάρεργο, περιέργεια, περίεργος, προεργασία, ραδιενεργός, ραδιούργος, στιχουργός, συνεργός, υφαντουργία, χειρουργός.

• **καταμανθάνειν < κατά + μαθάνω:** μάθημα, μάθηση, μαθητής, μαθητικός, μαθηματικός, ἀμαθής, μαθητεύω, οψιμαθής.

• **σῶματι, σώματος < σῶζω:** σώος, σωτήρας, σωτήριος, σωτηρία, σωστικός, σωστός, ἄσωστος.

• **στρέφειν, μεταστραφήσεται < στρέφω:** στροφή, στρεπτός, στρέμμα, στρεβλός, στραβός, στραβισμός, επιστροφή, διαστροφή, εσωστρεφής, αναστροφή.

• **φανόν, φανότατον < φαίνω:** φανερός, φάση, φαινός, φάσμα, φαντασία, φάντασμα, φανταστικός, άφαντος, αφανής, ιεροφάντης, έμφαση, εμφανής, εμφάνιση, πρόφαση, προφανής, αναφανδόν, διαφάνεια, διαφανής, επιφάνεια, επιφανής, επίφαση, Αριστοφάνης, Θεοφάνεια, απόφανση, απόφαση, αποφασιστικός, καταφανής, περιφανής, υπερηφάνεια, υπερήφανος.

• **γιγνομένου, γένηται, γίγνεται < γί(γ)νομαι (< γι-, ενεστωτικός αναδιπλασιασμός + θ. γεν-, με συγκοπή γν- + -ομαι. θ. γεν-, γον-, γεν + πρόσφυμα -ε- > γενη-):** γέννηση, γενεά, γενιά, γενέτειρα, γενετήσιος, γενέθλιος, γηγενής, εγγενής, συγγενής, γενικός, γόνος, γονέας, γονικός, γονίδιο, γόνιμος, γονιμότητα, υπογονιμότητα, νεογνό, γνήσιος.

• **περιακτέον, περιαγωγής (περι + ἄγω):** αγώνας, άξιος, άμαξα, αγωγός, αγωγή, αγέλη, άγημα, αναγωγή, αγωγήμος, ανάγωγος, εισαγωγή, εισαγωγέας, εισακτέος, προσαγωγή, προαγωγή, προαγωγικός, προακτέος, συναγωγή, σύναξη, συναξάρι, απαγωγή, απαγωγικός, παρείσακτος, λοχαγός, ξεναγός, στρατηγός, χορηγός.

• **άνασχέσθαι, έχοντι < έχω (θ. σεχ-, έχ-, σχ-, σχε-, σχη-):** ανακωχή, ανοχή, αντοχή, άσχετος, ενοχή, έξη, εξής, ευεξία, καθεξής, κατοχικός, καχεκτικός, κληρούχος, μέτοχος, πάροχος, πολιούχος, ραβδούχος, σχεδόν, σχέση, σχετικός, σχήμα, σχολείο.

• **θεωμένη < θεάομαι-ῶμαι < (ή) θέα:** θέαμα, θεαματικός, θεατής, θέαση, τηλεθέαση, θέατρο, θεατός, αθέατος, αξιοθέατος.

• **τέχνη < τίκτω:** απότοκος, αρχιτεκτονική, άτεκνος, άτεχνος, έντεχνος, επιτόκιο, επίτοκος, περίτεχνος, τεκνοποίηση, τέκτονας, τεχνικός, τεχνίτης, τεχνοκράτης, τεχνολογία, τεχνολογία, τεχνοτροπία, τοκετός, τόκος.

• **τρόπον, τετραμμένω < τρέπω:** τροπή, τρόπαιο, τρόπος, τροπικός, τροπαιούχος, ντροπή, αδιάντροπος, ιδιότροπος, ιδιοτροπία, δύστροπος, ευτράπελος, αποτρόπαιος.

• **ῥᾶστα < ῥάδιος < ῥᾶ (ποιητ. τύπος) + ἴδιος < ῥαΐδιος < ῥάδιος (ιων. ῥηίδος):** ραδιουργία, ραδιούργος, ράθυμος, ραθυμία.

• **βλέποντι < βλέπω:** βλέμμα, βλέψη, βλέφαρο, βλεφαρίδα, επίβλεψη, πρόβλεψη, προβλέψιμος, παράβλεψη.

• **διαμηχανᾶσθαι < διὰ + μηχανάομαι-ῶμαι:** αμήχανος, βιομηχανία, βιομηχανικός, βιομήχανος, μηχανή, μηχανήμα, μηχανικά, μηχανικός.

• **ἔοικεν < εἶκω (= μοιάζω, φαίνομαι):** εικόνα, εικονίζω, εικονικός, εικαστικός, απείκασμα, επιεικής, επιείκεια.

• **ἄρεται < ἄραρίσκω (= τακτοποιώ, προετοιμάζω, συνδέω):** αρέσκεια, αρεστός, άρθρο, αριθμός, αριστείο, αριστοκρατία, άριστος, άρμα, αρμονία, αρμός, δυσαρέσκεια, ενάρετος, πανάρετος, φιλαρέσκεια.

- **καλούμεναι < καλέω-ω:** κλήση, κλητήρας, κλητικός, έγκλημα, εκκλησία, αυτοκλήτος, κάλεσμα, ανέκκλητος.

- **ἔθεσι < ἔθος:** εθιμικός, έθιμο, εθιοτυπία, εθιοτυπικός, εθισμένος, εθισμός, έθος, ήθος.

- **ἀσκήσεσιν < ἄσκησις < ἀσκεώ-ω:** άσκηση, άσκημα, ασκητής, ασκητήριο, ασκητικός, εξάσκηση, ξιφασκία, φωνασκία.

- **φρονῆσαι < φρονέω-ω < φρήν (γεν. φρενός):** αφροσύνη, εθνικόφρων, ευφροσύνη, εχέφρων, καταφρόνια, μετριοφροσύνη, μετρίόφρων, νομιμοφροσύνη, παραφροσύνη, παράφρων, περιφρόνηση, περιφρονητικός, σωφροσύνη, φιλοφρόνηση, φρενίτιδα, φρενοβλαβής, φρενοκομείο, φρόνημα, φρονηματισμός, φρόνηση, φρονιμίτης.

- **τυγχάνει < τυγχάνω:** τύχη, τυχαίος, τυχερός, τεύχος, ατυχία, άτυχος, ατυχής, ευτυχία, ευτυχής, δυστυχία, δυστυχής, δύστυχος, κακοτυχία, κακότυχος, καλοτυχία, καλότυχος, αποτυχία, επιτυχία, επιτυχής, επίτευξη, επίτευγμα, συνέντευξη, εντευκτήριο, τυχοδιώκτης, τυχοδιωκτικός, τυχάρπαστος.

- **ἀπόλλυσιν < ἀπό + ὄλλυμι:** όλεθρος, ολέθριος, απώλεια, πανώλης, πανωλεθρία, εξώλης και προώλης (= χαμένο κορμί, του σκοινιού και του παλουκιού).

- **χρήσιμον, ἄχρηστον < χρήμαι-ωμαι:** χρήση, χρήστης, χρήσιμος, χρησιμοθήρας, χρηστικός, χρησιμότητα, χρησιμοποίηση, αχρησιμοποίητος, χρηστός, εύχρηστος, δύσχρηστος, άχρηστος, ιδιοχρησία, χρήμα, χρηματικός, χρησμός.